

др Драган М. Митровић,
асистент Правног факултета у Београду

ВИЉЕМ ШЕКСПИР О ДРЖАВИ И ПРАВУ

Ако идеали нису за идеалисте, јесу ли због тога највеће истине између редова записане? Виљем Шекспир сигурно није био идеалиста каквог га замишљамо, а што је написао — није написао између редова већ у стиховима. Виљем Шекспир није био ни правник, иако је са правом био повезан на различите начине. Али, као ни сваки прави стваралац, није заобилазио државу и право као мотив и предмет надахнутог казивања. Ето ваљаног разлога да се и правници подсети драгоценог доприноса Виљема Шекспира мисли о држави и праву, у чијим су драмама трајно записани власт, држава, закони, право и правда.

Кључне речи: *Виљем Шекспир. — Држава и право. — Правда. — Милост. — Непристрасност.*

I

Иако читаоцу наслов може изгледати необично, као да је ближе истини да ништа није необично ни немогуће када се ради о личности и делу Виљема Шекспира. Ако се са приличном сигурношћу може тврдити да су подухвати највећих умова постали саставни део непролазне ризнице људске мисли, исто је тако сигурно да Виљем Шекспир припада оном малом броју генијалних срећника чија дела и данас одишу свежином и несумњивом актуелношћу. То је због тога што је Шекспира интересовао сâм живот, који је он умео не само да осети и разуме, него и да га на непревазиђен начин изрази. Ми, наравно, можемо само да нагађамо какав би Шекспир правник био да су га посебно интересовали право и правна наука, иако треба да будемо срећни што то није био случај. Па ипак, ни Шекспир није могао да се на себи својствен начин бави животом као трајном преокупацијом а да заобилази државу и право као предмет неопходног интересовања и надахнутог казивања. У том сусретању трајно су запамћене његове мисли о држави и праву, често исказиване у афористичком стиху, које би, да их он већ није срочио, чиниле част правничкој професији, која не мора стихом да се изражава. Интересантно је да се Шекспир није посебно, већ

узгредно бавио државом и правом, користећи их као грађу за своје драмске заплете, иако се никако не може рећи да је то чинио ланчки и произвољно, јер интересовање за правду, која је тако честа тема у његовим драмама, срећом, никад није постало ствар само правничког позива. Осећај за правду, као вечно људско знамење, на јединствен начин обележава људске поступке и усмерава напоре ове цивилизације. А ту је Шекспир непревазиђен. Његове драме одишу монументалношћу највећих античких домета али врцају од радости живљења чак и када надвлађају осјећаји осујећености и трагичне промашености. Оне су химна живота чак и када драмско казивање одређују тмурна расположења и суморна призивања. У њиховом средишту су људски проломи које државна власт и њени закони на различите начине одређују и разрешавају.

У Шекспировим драмама држава и право су повезани чврстим нитима, према којима се одређују и цене људски поступци, а када тога нема, људима остаје да се уздају у божанску правду и провиђење. То је случај када држава и право више не могу никоме да помогну, било због тога што су неправедни, било због тога што су немоћни. Поред тога, како смо поменули, држава и право су основа на којој почива читав драмски заплет. Циљ државе и права је правда. Када то није случај, држава и право су тирански. Не треба стога да чуди што добро и зло у драмама прожимају све Шекспирове мисли о држави и праву. Чак и када се држава и право само назире, уступајући место људским поступцима, и тада су они извор правог надахнућа за оно што је речено. Без тога је немогуће одредити разлику између тираније и слободе, између тирански сročених закона које подупиру иста таква власт и племените надахнутости владара и милости примењивача закона. У тим просторима се налазе непресушне идеје и трајно савремена запажања о држави и праву. С друге стране, не треба заборавити да је Шекспир, упркос неоспорној генијалности, био први син свог доба, као и да су због тога у његовим драмама прихваћене и на уметнички начин приказане многе идеје античких мислилаца, посебно Платона и Аристотела, али и идеје његових непосредних духовних претходника и савременика. Поврх тога, неке Шекспирове мисли погађају саму срж наше заједничке драме, а неке као да је изрекао пророк. Према речима Виктора Игоа, Шекспир је „после Бога највише створио“, иако би било zgodније рећи да је „створио најбоље“ што је човек на овом плану до сада створио.

Шекспир за државу и право везује постојање одговарајућег моралног кодекса за управљаче и примењиваче права, какав препознајемо у Платоновим делима, али и идеје монарховаха о начину на који се треба супротставити тиранској власти и неправедним законима. То, наравно, није никаква замерка Шекспировом приступу, него само илустрација која треба да предочи и објасни духовно наслеђе и друштвену климу у којој је Шекспир стварао. Ове идеје после Шекспира развијају и образлажу непосредни духовни заговорници великих друштвених промена које су отпочеле већ у Шекспирово време. Шекспир је, то није тешко запазити, све главне идеје својих претходника и савременика прихватио, сажео и одредио заговарајући, попут Хегела скоро два века касније, облик просвећене и умерене монархије. На то упућују његови ставови о владавини, реду и хармонији као нормалном стању државног и друштвеног поретка. Међутим, Шекспир је, исто тако, увиђао да из-

међу монархијског и републиканског уређења разлике и нису толико велике, о чему сведочи стална тежња власти да се исквари и претвори у тиранију. Ову страну државне власти истакао је посебно Жан Жак Русо у XVIII веку, у својој познатој *Расправи о пореклу и основама неједнакости међу људима* и у још познатијем *Друштвеном уговору*, иако није тешко Русоово надахнуће пронаћи једним делом у тада познатим расправама Лока и Хобза у Енглеској, Шекспировој постојбини. Ова веза није случајна и, несумњиво, указује на Шекспирово познавање друштвене мисли његовог доба, као и на способност да наслутити њене будуће токове. Да то и није случај, сигурно је да Шекспирове драме не би биле мање убојите и савремене.

Шекспир у својим драмама није изложио никакву посебну концепцију о држави, али је оставио низ драгоцених запажања о друштвеним разликама и борбама, о државној власти и улози народа и трибуна, о слугама и господарима и народу и његовим вођама, о кварињу власти и лицемерју народних представника, о отпору тиранској власти, као и о владарима, судијама, сведоцима, адвокатима, казнама, тамничарима и гробарима. Овај низ, који оживљавају ликови у драмама, представља посебан предмет Шекспировог интересовања. Није тешко, истовремено, запазити сталну потребу за непристрасним и праведним вршењем власти, која почива на друштвеном моралном кодексу. За Шекспира је држава нужно зло, израз човекове немоћи пред судбином. Међутим, и тада, појединац може да замишља друштво у коме нема државне власти, владара и принуде, као што је то случај са ликом Гонзала у *Бури*. Колики је значај Шекспир придавао држави и како је државну власт и њено право замишљао, најзад, можда најбоље илуструју теме његових драма, као и ликови владара, нарочито у његовим тзв. историјским драмама. Што се пророковања Шекспировог тиче, најбоље је да у прика заним мислима о држави и праву сам читалац пронађе оне које ће таквим сматрати. Шекспир, исто тако, није оставио за собом никакву правну концепцију, нити наговештај који би истраживача упутио таквим правцем, али то није учинио, да подсетимо, ни Карл Маркс, што није спречило неке његове тумаче да говоре о Марксовој правној теорији. То, међутим, није спречило Шекспира да остави низ драгоцених запажања о праву, која и данас изгледају тако савремено. Поред потребе да право буде праведно и да се правично примењује, Шекспир је сматрао да је милост суштина власти и закона, као и да закони морају да буду обавезни за све. Они морају да се непристрасно примењују чак и када су воља владарска. Шекспир је, поред тога, често истицао да закон треба поштовати, али и да треба предузимати сва средства како би се спречило изигравање и неправедна примена закона, као и да су престроги закони лоши као и неправедни закони. У Шекспировим драмама се, исто тако, налази низ драгоцених запажања о сили, праву и правди, о законима, обичајима и природном праву, као и запажања о слободи говора, мишљења и изборима. Посебно су опоре његове мисли о судијама, њиховим пресудама и адвокатима, при чему није тешко наслутити да је Шекспир, принуђен несрећним стицајем животних околности, долазио и сам у додир са правом и његовим последицама, што је, очигледно, допринело језгровитости и сочности његових мисли које кроз своје ликове преноси читаоцу. У оваком случају, правници и данас треба пажљиво да читају његова дела, у којима, ако ништа друго, могу наћи оно зрнце истине

које ће их још више призвати животу чији су важан део. О томе је и сам Шекспир забележио следеће:

Хоће ли ваша узвишеност штети
Да опере руке? Колико смо срећни
Што вам се опет повратио ум!
Што знате шта сте! Петнаест година
Сањали сте; или, кад сте се будили,
Будили сте се као да сте у сну.
Петнаест година! Баш добро спавање.
Ал' за све то време зар ја нисам ништа
Говорио?
О, да, јесте, лорде мој,
Али само будаласте речи.

(Укроћена злоћа, Предигра, сцена II) (*)

Шекспир није до краја одговорио на питање шта је држава, јер:

... У души
Државе постоји извесно тајанство
О коме не сме да се говори,
А чије је дејство божанственије
Но што дух и перо могу да опишу.

(Троил и Кресиде, I чин, сцена III, књ.
III, стр. 73)

То, међутим, нимало није сметало Шекспиру да осети и разуме државу.

Држава, коју проучавах ја,
Сад ми, као нешто често читано,
Улива страх и досаду; а своје
Господство, које, не чуо то нико,
Беше мој понос, трампио бих с њаром
За перце што га витла ђув из беса.
О, ти високи положају, ти,
Спољашњи виде! кол'ко пута ви
Оквиром својим, својом одећом
Чупате страх из будале, а мудре
Душе за пукли привид свезујете.

(Равном мером, II чин, сцена III, књ.
I, стр. 32)

... Краљевство су само
Иловача: наше земља Бубревита
Храни и звери и човека; круна
Живота је ово.

(Антоније и Клеопатра, I чин, сцена
I, књ. IV, стр. 400—401)

(*) Приликом избора мисли Вилеа Шекспира о држави и праву користили смо: Вилем Шекспир, *Целокупна дела* (БИГЗ, „Народна књига“, „Нолит“ и „Рад“, Београд, 1978), с извазреним преводима Данка Ангелиновића, Трифуна Букића, др Хуга Клајна, Боривоја Недића, Симе Пандуровића, Александра Петровића, Стевана Ранчковића, Живојина Симића, др Светислава Стефановића, Бранимира Живојиновића и Велимира Живојиновића. При томе нисмо наводили све Шекспирове мисли о држави и праву, него само оне које се могу приказати без знатног ослањања на контекст драмског збивања или монологског казивања. Исто тако, покушали смо да Шекспирове мисли о држави, колико је то уопште могуће извести, одвојимо од његових запажања о праву, као и да их на неки начин систематски изложимо и доведемо у међусобан склад.

Са предоченим избором, распоредом и коментарима, наравно, не морамо се сложити, али морамо уживати у мислима Вилеа Шекспира.

Оснoв државне власти Шекспир је налазио у постојању господара и потчињених, до чега у друштву долази услед користољубља које ствара друштвене разлике. У друштву неједнаких користољубље и корумпираност државне власти ове разлике увећавају и доводе до друштвених немира и борби. О томе Шекспир каже:

То голицаво користољубље што је
Подстрекач света.
Свет, што је по себи добро уравнотежен,
Иде право својим путем док га та
Корист, тај подли подстрекач, подбадач,
То користољубље не скрене од сваке
Праведности, правца, намере, тока, циља,
Тај исти подстрекач, то користољубље,
Тај блудник и та реч што мења све

Ал' што ја ружим то користољубље?
Зато што ме оно није марило,
А не што ћу моћи да затворим руку
Кад лепи анђели хтедну помазати ми длан.
И тако, због још неопробане руке,
Ружим богаташе к'о сиромаш просјак.
И док сиромашан будем, ружићу,
Говорићу да нема преха сем богатства
А кад богат будем, врлина ће ми рећи
Да је сиромаштво наш порок највећи.
Кад краљеви крше веру ради ћара,
И ја хоћу корист за свог господара.

(Краљ Цон, II чин, сцена I, књ. VI,
стр. 36)

Сви не можемо бити господари,
Нит' сви господари могу имати
Верне слуге. Видећеш многога
Послушног слугу савијене кичме
Што, заљубљен у покорно му ропство,
Тегли кроз цео живот к'о магарац
Свом господару за худу храну тек,
И отпусте га кад постане стар.
Ишлибати треба те поштене слуге.
Ал' има и друтих с обликом и ликом
Ревности, а душом служе само себи.
Ти пружају своме господару само
Привидну службу, добро га користе,
И, с пуном кесом, поштују се сами.

(Отело, I чин, сцена I, књ. IV, стр.
284—285)

Потчињеност власти владарској постиже се и другачије:

Будите весели,
Не бојте се, слободно изложите
Свој случај моме господару, чија
Милост се пресипа и пада на све
Којима треба. Допустите да га
Известим о вашој љуткој покорности,
Па ћете у њему наћи освајача
Што моли за помоћ, да би указао
Љубазност сваком ономе који га
Клечећи моли за милост његову.

(Антоније и Клеопатра, V чин, сцена II,
књ. IV, стр. 515)

Па ипак, Шекспир сматра:

Послушност сваког поданика припада краљу,
али душа сваког поданика је његова властита.

(*Хенри V*, IV чин, сцена I, књ. V, стр. 376)

Да потчињавање и господство настају у друштву упркос правилима опхођења, сведочи и ова Шекспирова мисао:

Ви ми рекосте да се на двору не поздравља клањањем, већ љубљењем руке; такав би обичај био нечист кад би дворска господа била пастири.

(*Како вам драго*, III чин, сцена II, књ. II, стр. 160)

О друштвеној неједнакости Шекспир је, такође, оставио незаборавне мисли. Ево, како то чини у *Кориолану*:

Нас сматрају рђавим грађанима, а патриције добрим. Оно што властодршцима претиче нас би прехранило. Кад би нам дали само суншак, док се не уквари, ми бисмо сматрали да су нам човечно помогли, али они мисле да смо сувише скупи. Мршавост што нас слаби, та слика наше беде, служи као списак наше оскудице која истиче њихово обиље; наша патња је добитак за њих. Осветимо се за ово нашим батинама пре него што постанемо суво пруће; јер богови знају да овако говорим што сам гладан хлеба, а не жедан свете.

(*Кориолан*, I чин, сцена I, књ. III, стр. 133—134)

Старају се за нас! Није него! Никад се они нису за нас бринули; пустили су нас да гладујемо, а амбари су им накрцани житом; доносе законе о зеленашству у корист зеленаша; из дана у дан укидају корисне мере против богаташа и уводе све строже уредбе да окују и обуздају сиромаше. Ако нас не поједу ратови, они ће; то је њихова љубав према нама.

(*Кориолан*, I чин, сцена I, књ. III, стр. 135)

Наша ствар је позната Сенату. Наше намере су наговештене сенаторима још пре две недеље, а сад ћемо их показати делима. Они кажу да сиромашни мислиоци имају јак задах, а сада ће увидети да имамо и јаке руке.

(*Кориолан*, I чин, сцена I, књ. III, стр. 134)

Друштвена неједнакост, немири и борбе између богатих и сиромашних, господара и поданика и робова, одређују и садржину односа између народа, његових вођа и владара. Истини за вољу, Шекспир, ваљда поучен и властитим искуством, није баш много држао до народне воље, сматрајући да је она превртљива и некритична, иако је, то је сигурно, уважавао њен утицај на начин вршења државне власти и на промене у друштву. Шекспирову пажњу посебно је привлачио однос народа према вођама, било да се ради о владару, било о народ-

ним трибунима. Тај однос се заснива на следећем моралном креду, који Шекспир одређује овакво:

У ропству краљевати, то је орамно
Већма но бити удворички роб;
Владари треба да су слободни.

(*Хенри VI*, први део, V чин, сцена III,
књ. V, стр. 513)

Владари треба да су слободни, али не и самовољни. Уколико пре-
бу границу која слободу преводи у самовољу, наићи ће на народни
отпор који, иако одлучан, не мора бити изазван истим поводом и ци-
љем. О томе Шекспир каже следеће:

Говориш о народу као да си бог
Што кажњава, а не само човек слаб
К'о и други људи.

(*Кориолан*, III чин, сцена I, књ. III,
стр. 186)

Нарав
Необуздано неумдржљива
Насилништво је; многи срећни престо
С ње пре рока упражњен је био,
С ње пао многи краљ.

(*Макбет*, IV чин, сцена III, књ. III,
стр. 738)

Учили су нас да је, од почетка
Државе, свет хтео на власти свакога
Све док тај није дошао на власт,

И да човек кога осека захвати,
Ма никад не био вредан љубави,
Постаје драг онда када га више нема.
Обичан народ је сличан откинутој
Перуници у реци што се врти
Овамо-тамо разним струјама
Док најзад не иструли у ковитлацу.

(*Антоније и Клеопатра*, I чин, сцена
IV, књ. IV, стр. 414—415)

Наравно, народ је то само док му владање не угрози властито посто-
јање, јер ако сагласности нема око спорних ствари, спора нема кад је
све доведено у питање. Па, ипак:

Кунем се овим што је људско и божанско
Да је тачно ово чиме завршавам.
Та двојна власт, где једна страна с правом
Презире, а друга без сваког права врећа;
Где ранг, титула и мудрост не могу
Одлучити без „да“ ил' „не“ незналачке
Гомиле — та власт мора збацити
Све главно и прећи, на мучно ситничарство.
А кад се тако прави циљ омете,
Целисходно се не може радити.

(*Кориолан*, III чин, сцена I, књ. III,
стр. 188)

Народ ће увек бити неодлучан
Док неодлучно буде међу вама.
Али ће пад једног учинити другог
Наследником свега.

(Кориолан, V чин, сцена VI, књ. III,
стр. 247)

О народној љубави према вођама и владарима Шекспир каже:

Богами, било је многих великих људи што су ласкали народу
који их никад није волео; а било је многих које је народ волео
не знајући зашто; и тако, ако он воли а не зна зашто, онда и
мрзи без јачег разлога.

(Кориолан, II чин, сцена II, књ. III,
стр. 169)

Небеса!
Што ми се крв у срцу скупи тако,
Те утрну и само, а и сви се
Удови моји други лишише
Спретности нужне?
Ту игру глупа руља изводи
С оним ког несвест стигне; у помоћ му
Потрче сви, па ваздух пригуше
Који му треба да се поврати.
Тако и свет, поданик драгог краља,
Оставља рад и слегне се уз њега
Из препонизне љубави, па тако
Неспретна љубав нужно добије
Увреде вид.

(Равном мером, II чин, сцена IV, књ.
I, стр. 322)

Он је врло заслужан за своју отаџбину, и није се уздигао на та-
ко лак начин, као они који су опходљиви и учтиви према плебејци-
ма, и скидају им само капу, а не чине ништа друго да заслуже
њихово поштовање и стекну углед. Али он је своју славу толико
истакао пред њиховим очима, а своја дела тако усадио у њихо-
ва срца, да би била срамна незахвалност кад би њихови језици
то прећутали и не признали; а говорити о томе другачије била
би злоба што би сама себе терала у лаж и добила осуду и пре-
кор свакога што је чује.

(Кориолан, II чин, сцена II, књ. III,
стр. 170)

О злоупотреби народних гласова и воље у име демократске тра-
диције, а поводом неопходног прибирања гласова грађана, као и о при-
творности због власти, Шекспир примећује:

Рек'о је да има рана и да би их
Могоа насамо показати сваком.
Машући својим шеширом овако
Презриво: „Хтео бих да сам ваш конзул“, рече.
„Но древни обичај не допушта то
Без ваших гласова, и стога ми дајте
Гласове ваше“. А кад му дадосмо,
Рече: „Хвала вам на гласовима.
Слатки гласови! А сад кад сте дали
Гласове немам ништа више с вама“.
Зар то није рута?

(Кориолан, II чин, сцена III, књ. III,
стр. 180)

Док беше без власти, незнатан службеник
Државни, био је непријатељ ваш;
Говорио ваџа против ваших права
И, слободе; а сад кад је доспео
До власти и на кормито државе,
Ако и даље злобно остане
Душманин плебејаца, онда
Ваши вам гласови могу бити кобни.

(Кориолан, II чин, сцена III, књ. III,
стр. 180)

Заузмите овај прилаз Капитолу
И не допустите да бешчашће приђе
Престолу царском што служи врлини,
Правди, умерености и племенитости,
Већ нека заслуга бирана већином
Заблиста: браните слободу избора!

(Тит Андроник, I чин, сцена I, књ. III,
стр. 260)

... Шта ће народу
Белава трибуни! С ослонцем на њих,
Он не слуша више никакву вишу власт.
У буну, кад закон није што је право,
Већ што се мора, ти су избрани.

(Кориолан, III чин, сцена I, књ. III,
стр. 189)

Толико о народу и вођама у Шекспировим драмама.

О државној власти, Шекспир је, такође, био одређен, било да је реч о самој власти, било о државним органима. Шекспир то није говорио због следећих привржености вођама и државној власти, већ због тога што је увиђао да заједница не би могла да опстане без државне власти и реда и сигурности које јој они прибављају:

Кад је ранг под везиром
И најгори личи на најбољег
Под истом маском.

(Троил и Кресида, I чин, сцена III,
књ. III, стр. 27)

А тај нехај према оваком старешинству
Води назад, мада многи мисле да се
Уздигну тим. Врховног војсковођу
Омаловажава тај што је под њим,
А овог првог његов потчињени,
А тога онај што је испод њега;
И тако сваки корак, по утледу
На први у том ниподаштавању
Старешине разбуктава злобну
Грозницу бескрвног такмичења тек.
И та грозница одржава Троју
На ногама, а не тројанске мишице.

(Троил и Кресида, I чин, сцена III,
књ. III, стр. 28—29)

То важи и за организацију државне власти:

... Јер, мада ваљана
Управа државом дели се на више
И ниже улоге, све су управљене
Да, као музика, произведу склад.

(Хенри V, I чин, сцена II, књ. V, стр. 320)

Без хармоније државне, која даје хармонију целом друштву, нема добре државне власти. Међутим, она је често нарушена од оних који владају. Штавише,

... Ваши господари
Разбојници су и плачкаши тешки,
и отимају помоћу закона.

(Тимон Атињанин, IV чин, сцена I. књ. III, стр. 521)

Шекспир је, међутим, оставио за собом најснажније поруке када их је свим срцем осетио и делио са већином својих савременика. Њему се данас, као и јуче, може замерити да је био по потреби дворски писац, да је радио по наруџбини, за новац или по жељи и мери моћника, али му се не може порећи да је уз власт и сјај био и сиромах и имућан човек за ондашње прилике. Још мање се може оспоравати да је најсјајније странице у својим драмама створио пишући о тиранији државне власти и о њеној корупцији. Ради се о мислима које имају непролазну вредност.

Лепо,
да поседамо, па нек неко коме
знано је ово каже нам: због чега
те строге страже, тако ревносне,
узбуном ноћном узнемиравају
грабане ове земље; зашто грме
из дана у дан топови од туча;
Што се на страним тржиштима ратна
набавља опрема; што су ударили
у тол'ку журбу бродоградитељи,
па, падајући на нос, не деле
од свечаника радни дан; и шта то
предстоји, те се дан и ноћ у радну
карику сплели хитњом грозничавом?
Ко ми то може рећи?

(Хамлет, I чин, сцена I, књ. IV, стр. 14)

Мисао Шекспирова, коју смо управо цитирали, никако није рецепт за разликовање тираније од потребе да се брани земља, али није тешко запазити да кад је власт без милости и одбрана наликује на тиранске поступке. Уосталом, Шекспир о тиранији каже:

Сирота земљо,
Крвари, о крвари! Темelj свој
Учврсти, о тиранијо, голема,
Јер се ваљани не усуђују
Да уставе ти ставе! Неправдама

Кљукај се својим: јемчевину имаш
На ово право! Збогом, височанство:
Ја хуља таква, каквом ме ти цениш,
Никада не бих био ни за сва
Пространства што их награбила пест
Оног тиранина, ма ми дао
И сва богатства истока и приде.

(Макбет, IV чин, сцена III, књ. III, стр. 737)

Ова политика и поштовање старости чине свет горким у најбољим годинама нашег живота; ускраћује нам благо све док наша остарелост не буде све више у стању да ужива у њему. Почињем сматрати да је будаласто и лудо ово робовање под притиском старачке тираније, која влада не зато што има моћи, већ стога што је трпимо...

(Краљ Лир, I чин, сцена II, књ. IV, стр. 172)

Јеретик је онај који прави ватру
Не онај ко гори у њој. Ја вас нећу
Да зовем тиранином. Ал' ово понашање грозно

Мирише ми некако на тиранију
И вас недостојним, штавише, осрамоћеним
Чини пред светом.

(Зимска бајка, II чин, сцена III, књ. II, стр. 559)

Воља владарска намеће се често уз уступке док се не наметне, а кад то једном учини, све док је сигурна, не чини никакве уступке.

Твоја воља беше сва моја кривица,
Моја казна и све моје издајништво,
Али сам морао да јој се покорим;
И то је цело зло које учиних.

(Симбелин, V чин, сцена V, књ. IV, стр. 652)

А када се једном наметне, постаје најчешће окрутна. Што је страх већи, владарска воља мање познаје милост.

Видиш ли оне крупне кајсије
Што к'о несташна деца родитеља
Притискају својом великом тежином?
Иди, подупри им повијене гране.
А ти, као целат, одруби главе свима
Брзо израстим изданцима који
Сувише стрче у нашој држави;...

(Ричард II, III чин, сцена IV, књ. V, стр. 63)

Шекспир, исто тако, описујући тиранску власт, говори о суду на родном и начину извитоперавања тиранске власти:

Досад вам је био самовољан рад,
А време сте трошили у разним
Обестима; ваша воља беше закон.
Досад смо ја и ти што таворише
Под сенком више власти ишли само
Прекрштених руку залуд уздишући
Због своје патње. Куцнуо је час
Да кротка воља паћених ојача
И сама од себе викне: „Више не!“
До сада тажена правда, која није
Смела ни да дише, повратиће дах
И седети на вашим високим
И удобним седиштима сад,
А осиност сипљива спласнути
Од страха и плашљивог бекства.

(Тимон Атињанин, V чин, сцена IV, књ.
III, стр. 552—553)

То посебно важи за ток судског поступка и његов исход.

Жао ми те је: имаш да се судиш
Са противником тврђим него стена,
Са бедником без душе, који нема
Милости ни за драм, и који не зна
Шта је то милосрђе.

(Млетачки трговац, IV чин, сцена I, књ.
II, стр. 80)

Шта има да кажем, пошто мора бити
Само порицање моје оптужбе,
А другог доказа са моје стране нема,
До што од мене саме докази
Слабо ће вајдити да кажем да нисам крива.
Моје поштење сматра се за лаж,
Те и то што изјавим схватиће се као лаж.
Ал' ако божанске силе гледају
На радње наше људске, ко што чине,
Не сумњам да ће лажну оптужбу
Невиност да постигне и да тиранство
Задрхти пред претњом.

(Зимска бајка, III, чин, сцена II, књ. II,
стр. 565)

Те тако може често спољашњост
Не бити језгру свом налик; вазда
Накит човека вара. Мало ли је
На суду таквих прљавих и гадних
Одбрана које, кад су миловучним
Речене гласом, зла вид засенче?

(Млетачки трговац, III чин, сцена II,
књ. II, стр. 62—63)

Не знате ви мене ни себе нити било шта друго. Ваше славољубље хоће да вам бедни лупежи скидају капе и да вам се клањају. Цело боговетно преподне проћердате у саслушавању спора између пиљарице с поморанцама и продавца славина, а затим одложите парнице од три динара за друго рочиште. Ако вам се деси, при

саслушавању парничара, да вас спопадну грчеви у стомаку, ви искривите лице к'о лакрдијаши, дижете ратну заставу на свако стрпљење и... прекидате нерешену парницу, коју је ваш претрес још више замрсио, и цело решење њиховог спора сведе се на то што и једног и другог парничара назовете лупежом.

(Кориолан, II чин, сцена II, књ. III, стр. 163)

Овлашћени су лопови на пљачку,
Када и саме краду судије.

(Равном мером, II чин, сцена II, књ. I, стр. 318)

Ако је то нека утеха судијама, Шекспир је описивао судство имајући у виду оно што је као савременик, хтео-не-хтео, и видео и доживео. Не треба посебно помињати да је злоупотреба судства у његово време згодан пример који се и данас радо помиње у учебницима права. Шекспир још горе говори о адвокатима. Уз све неопходно уважавање ове важне професије, цитирамо ове Шекспирове мисли:

Урадио као
Противнички адвокати што се
Жестоко боре, ал' једу и пију
Заједно, као добри пријатељи.

(Укроћена злоћа, I чин, сцена II, књ. II, стр. 242)

Ево још једна; зашто то не би могла бити лобања некаквог адвоката? Где су сад његова препредања и зачкољице, његова цепидлачења, његови увиђаји, државине и смицалице? Што трпи да га овај неотесани угурсуз треска по главурди каљавом лопатом, а не рачуна му тај поступак у физичко насиље? Хм! Тај братац је могао у своје време навелико куповати земљу и паштити се законским прописима, облигацијама, глобама, двојубим јемствима, покрићима; па је ли то сад интерес на његов интерес и препокриће за његова покрића, што је његова интересантна ћупа пуна интересантног блата? И зар да му његове јемчевине не зајемче од његових накупованих поседа, и то удвостручених, ништа више но колико износи дужина и ширина двају писаних уговора? Мучно да би и његове тапије о преносу стале у кутију, па зар да њиховом притежаоцу не припадне ништа више, ха?

(Хамлет, V чин, сцена I, књ. IV, стр. 132)

За тамничаре Шекспир каже:

Тамничар тај је човек: ретко буде
Да оуглали кључар воли људе.

(Равном мером, IV чин, сцена II, књ. I, стр. 353)

А о корупцији државних органа:

Овај изгледа да има велику власт, држи се њега, дајте му плата.
И мада је власт тврдоглав медвед, ипак често га вуку за нос златом.
Покажите унутрашњост ваше кесе спољашњости његове руке,
и доста више разговора.

(Зимска бајка, IV чин, сцена IV, књ. II,
стр. 608)

Кад порок прашта, праштање одведе
Чак догле да се пријатељство створи,
За љубав греха, с оним што га твори.

(Равном мером, IV чин, сцена II, књ. I,
стр. 354)

Како помену смо, ове јетке забелешке не треба примити к срцу,
али треба о њима и данас размишљати. Шекспир, међутим, није само
одсликао ову страну државне власти. Увиђајући да друштво без државе
не може да опстане, он се залаже за милост као начин вршења и
циљ државне власти.

О, верујте: ни помпа која иде
Уз великаша, нити круна царска,
Нит намесников мач, нит војводина
Палица а ни оудијина тога
Ни упола не диче њих нит красе
Као што их милост краси.

(Равном мером, II чин, сцена II, књ. I,
стр. 314)

Па милосрђе
По бити није присиљавање;
Ромиња оно као што на тле
Ромиња блага кишица с небеса,
И двогуби је оно благослов:
Благослов и за оног који даје,
И оног који прима; моћ је оно
Понајмоћније и у најмоћнијег;

На престолу је владоцу дика
Више но круна; жезло краљево
Казује снагу моћи световне,
Оно је знамен страхопоштовања
И величанства њиме оличених,
Садржи страх и трепет пред монархом;
А милосрђе стоји изнад ове
Скитларске силе; оно престо свој
Има у самом срцу краљева,
Оно је знамен бога живог,
Па власт земаљска највише божанској
Наличи моћи када милосрђе
Зачини правду.

(Млетачки трговац, IV чин, сцена I,
II, стр. 87—88)

Поред тога, ни само вршење власти владарске није пуко задовољство,
већ је скопчано са великим осујећеностима, недоумицама и сумњама.

Ако су некад успешни владари морали да сумњају у сваког, данашњи морају, да би били успешни, да сумњају и у себе саме. О „проклетсву“ владарском Шекспир каже:

Како говорите то! Кад будете знали
Зеленаштво града и на својој кожи
Осетили га; о, кад бисте знали
Извештачени дворски живот што је
Тешко и водити као напустити,
А попети се на његов врх то је
Пад неминован, ил' успон тако клизав
Да је страх мучан исто к'о и пад.
Па муке рата: труд који, у име
Славе и части, изгледа да тражи
Једино опасност и на делу умре,
Па клеветнички епитаф добије
Уместо записа о подвизима славним.
Да, много пута човек је награђен
За добра дела злом, а горе још
То је што се мора клањати осуди.

(Симбелин, III чин, сцена III, књ. IV,
стр. 588)

Дела владарска често су под сумњом и поступци владара се критикују чак и када су предузети из оправданих разлога и са добром намером:

Како ти лако дижеш сву Енглеску!
Из тог комадића мртвог краљевства
Одлетели су небу живот, право,
Истина све наше земље, и Енглеска
Због горде државе безвласничког добра.
Сад, рад оглодане кости величанства,
Сви репи рат се рогуши и режи
На нежно лице мира. Туђе војске
И незадовољници се наши сврставају
У исти ред. Огромна пометња чека
К'о гавран на болесној, палој животињи,
Отете власти скоро труљење.
Срећан онај чији појас и огртач
Издрже ту буру.

(Краљ Џон, IV чин, сцена III, књ. VI,
стр. 71)

У сваком случају, ни краљевима није лако, иако је мало оних који би се одрекли таквог искуства. Краљевима је, међутим, исто тако тешко да владају и због неискрености и удворности њихових сарадника. Вредни, у сенци, али и фриволни, они често одлучујуће утичу на одлуке владара ако су ови неодлучни и збиљу приказују онаквом каква она никако није, нити би могла бити. О томе Шекспир каже:

То је и проклетство краљева, јер их служе
Робови што ћуд им сматрају наредбом
За провалу у дом крви и живота.
Миг господара тумаче к'о закон.

И мисле да знају смисао величанства,
Кад се оно случајно намршти
Из тренутне ћуди, а не смишљености.

(Краљ Џон, III чин, сцена I, књ. VI,
стр. 65)

Наравно, свако ко говори о држави, ма био то и Шекспир, државу види на свој начин, па о истим стварима можемо различито говорити и оцењивати их. Међутим, јасно је да је Шекспир првенствено описивао државу чији је савременик био. А то што многе његове мисли и данас звуче као да су управо сročене, заслуга је колико самог Шекспира, толико и државе у којој се начин размишљања њених припадника, људи, није ни до данас много променио.

III

Главно место у Шекспировим размишљањима о праву припада милосрђу приликом примене права, као и потреби да сáмо право што више буде налик на правду. И милосрђе и правда се постижу властитом исправношћу. Они посебно треба да обавезују оне који располажу државном влашћу. Право, с друге стране, подразумева одговарајући ред, без кога се претвара у самовољу. Ред мора да постоји чак и онда када су закони тирански и неправедни.

Уклоните само ранг и олабавите
Ту струну, па ћете чути какав несклад
Настаје: све би било у сукобу;

Сила би постала право; или, боље,
Право и неправо, над чијим вечитим
Сукобом правда председава, тад би
Изгубили име, па и правда своје.
Све би се претворило у силу, а сила
У самовољу, а ова у грабеж,
И грабеж би постао општи вул
Што би, двоструко помогнут самовољом
И силом, цео прогутало свет
Као плен, па најзад и самога себе.

(Троил и Кресида, I чин, сцена III, књ.
III, стр. 28)

Ред у друштву, држави и праву подразумева непристрасну примену закона, тј. права, јер, Шекспир је, очигледно, законе изједначавао са правом, што је оновремено уобичајено схватање права.

Законе ми имамо неумитне,
Прописе строге — што су нужан дјем
И оправдане врло чампаре
Кад је тврдоуст коњ и неукротив —
А они већ четрнаесто лето
Сном мртвим чаме као престарели
Некакав лав у пећини, што више
По лов не иде. Е, па сад, к'о оно

Брезово пруће што га родитељи
Нежног срца свезују тек само
Да би га деци показивали
Да њиме страх им улију, а не
И да се њиме служе, па се деца
Временом више пруту ругају
Но што се њега плаше, тако су,
Будући мртви за кажњавање,
Прописи наши умрли и сами
Те обест правду повлачи за нос;
Дојиљу дете туче, и пристojност
Окрeнута је на главу.

(*Равном мером*, I чин, сцена III, књ. I,
стр. 297—298)

Та непристрасност мора да буде једнако важна за све:

Дужд не сме правде ток да побија:

Државна би се правда проиштрала.

(*Млетачки трговац*, III чин, сцена IV,
књ. II, стр. 73)

чак и када је захтев необичан:

Чудне је врсте ваше тражење;
Ал' саглашено с прописима тако
Да нема снаге закон млетачки
Да подизање свога спора напада.
Под ударом кривице ви стојите,
Је л' тако?

(*Млетачки трговац*, IV чин, сцена I,
књ. II, стр. 87)

Закон мора да се поштује и једнако на све примењује у свим
ситуацијама:

Те вас преклињем
Да једном закон извитоперите
Угледом својим, па кривицу малу
Ради правце крутне учините,

Не, то не сме бити.
У Млецима те власти нема која
Може да мења правне прописе:
Тај поступак би био уламћен:
У послове би државне тај пример
Унео многе збрке. То се не сме.

(*Млетачки трговац*, IV чин, сцена I, књ.
II, стр. 88—89)

Нећемо ваљда страшило за птице
Од закона да направимо, па га
Ставимо да од плена птице јури,
А пустимо да обличје не мења,
Све докле птице, ородивши се с њим,
Не почну, место да се боје њега,
Да слећу на њ без страха.

(*Равном мером*, II чин, сцена I, књ. I,
стр. 303)

То мора да буде случај чак и када се право због личних разлога није
дотле примењивало:

Спавао је закон,
Ал, мртав није био.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ. I,
стр. 315)

па чак и када почетак примене закона изазива болне трауме и прекоре:

Да је на суд за своје недело
Изведен био онај први што се
Огрешнио о пропис: сад се закон
Пробудио и види шта се збило.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ. I,
стр. 315)

Строго поштовање закона и иста таква њихова примена не смеју
да се претворе у своју супротност, до чега долази кад се од права
не види стварност. Такво понашање и најбоље законе претвара у не-
праведне и тиранске прописе. Ево, шта о томе каже Шекспир:

Је ли то законит посао?
Ако га закон дозвољава.
Али закон га не дозвољава, Помпеју; нити ће он бити
дозвољен у Бечу.

Заводи се већ, могу вам рећи, и те какав ред: само
ће да се секу главе и да се веша.

Ако ви за овакве кривице будете одсецали главе и вешали само
једно десетак година узастопце, онда ћете хвалити бога ако могад-
нете да издате налог за још коју главу. Подржи ли тај закон десе-
так година у Бечу, изнајмљиваћу ја најлепшу кућу у Бечу за пет
грош по једном забату. Доживите ли да видите ово испуњено, ре-
ците само да вам је то Помпеј казао.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ. I,
стр. 310)

Грех да се суди, не учинилац?
Па сваки грех је и необављен
Осуђен већ, Сав пос'о би се мој
Ни на шта свео кад бих окончане
Имао грехе да окончавам,
А кривицу праш'о.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ. I,
стр. 313)

На строгом поштовању и примењивању закона инсистирају и сами
владари, мада необичним поводом, као што је случај у драми *Хенри V*.

... Мој учени лорде,
Изложите нам право, истинито,
Да ли нам салијски закон, који важи
У Француској, одузима право
На Француску ил' не. И не дао бог,
Мој мили и верни лорде, да у свом

Тумачењу изокренеш, мењаш
Чињенице и да софистички
Зналачку душу грешиш: да браниш
Оно што није по закону, или
Да доказујеш да је право оно
Што нема праву боју истине.

(Хенри V, I чин, сцена II, књ. V,
стр. 315)

Следећа важна Шекспирова правна тема односи се на карактер закона који су, строго поштовани или не, у суштини насиље и воља моћника. То важи само за законе које стварају људи.

Sunt quique је наша римска правда.
Принц узима збиља што је његово.

(Тит Андроник, I чин, сцена I, књ. III,
стр. 268)

Краљеви су земаљски богови;
У пороку је њина воља закон.

(Перикле, I чин, сцена I, књ. IV, стр. 670)

... његово
Лично мњење било је његов закон;

(Хенри VIII, IV чин, сцена II, књ. VI,
стр. 327)

Закони, ваша узда и ваш бич,
У суровој моћи несметано краду.

(Тимон Атињанин, IV чин, сцена III,
књ. III, стр. 539)

Такви закони су често насилни:

Будите сигурни у том што радите, краљу,
Да правда вам се не покаже насиљем...

(Зимска бајка, II чин, сцена I, књ. II,
стр. 550)

а насиље раба незадовољство, беду и незнање:

Где је ту цопште могло бити весело на свету, кад су оном весеље зеленашењу ставили катанац на врата, а оном горем допустили по наредби закона да сме да има постављену бунду да би га прејала; и то постављену лисичијом, а и јагњећом кожом, да се покаже како мајсторији у подваљивању приличи, будући она богатија од безазлености, да се изнима кинђурењем.

(Равном мером, III чин, сцена II, књ. I, стр. 338)

Ако је одело одвећ мало за тог тамо вашег лопова, честит вам човек мисли да је оно довољно велико; а ако вам је за тог лопова превелико, тај вам тамо лопов мисли да је довољно мало: те тако нема дела било ког часног човека, које не би пристајало уз тамо неког вашег лопова.

(Равном мером, IV чин, сцена II, књ. I, стр. 351)

Па, добри оче, шта губимо тим
Сем оног што он хтеде да нам узме —
Наше животе? Нас закон не штити,
Па што бисмо онда, из страха од њега,
У покорности допустили да нам
Осион двоножац прети, да нам суди
И да нас погуби?

(Симбелин, IV чин, сцена II, књ. IV,
стр. 614)

Неправедност таквих закона осећају и појединци, који због различитих разлога сметају власти или су се огрешили о закон.

... Врло је опасно то
што се тај човек креће слободно.
Само на њега строгост закона
применити не смемо: њега воли

безглава руља, која разумом
не зна да воли, него очима;
а пде је тако, тамо се кривица
не мери и не цени, већ се цени
страдање које кривца задеси.

(Хамлет, IV чин, сцена III, књ. IV,
стр. 106)

Ако његов живот због злочина тог
Припада закону, дајте га крвавом
Рату, па нека га он за злочин хвата.
Строги закон није строжи од рата.

(Тимон Атињанин, III чин, сцена V, књ. III,
стр. 515)

... Он се одупро
Закону, и зато му закон ускраћује
Суђење друго сем оштрине воље
Народне, коју он ниподаштава.

(Кориолан, III чин, сцена I, књ. III,
стр. 193)

Људски закони треба да се руководе правдом, а њихови примењивачи милосрђем. Правда, као стална Шекспирова преокупација, увек има предност над позитивним правом које стварају људи и појављује се као начело које проистиче из природног поретка ствари који одређује божја воља. Ево шта Шекспир каже о правди:

Природа тражи да се сваком да
Што је његово; ...
Кад жеља прекрши тај закон природе,
Кад му сеprotиве велики духови,
Попустљивост према несавесној вољи,
Увек је у срећеној држави и закон
Што обуздава помамне пожуде
Најнепослушније и најнепокорније.

(Троил и Кресида, II чин, сцена III, књ. III,
стр. 46)

Ти, природо, си моја богиња, и твој
Закону сам дужан служити. Па зашто
Бити под клетвом обичаја, дати
Да ме свет ситан лишава права мог?!

(Краљ Лир, I чин, сцена II, књ. IV,
стр. 171)

Не изврши се увек свако наређење.
Дужност је само урадити право.

(Симбелин, V чин, сцена II, књ. IV, стр.
628)

Чисто срце је оклоп најјачи!
Ко праведан се бори тај је трипут
Заштићен; док је сасвим наг, па макар
Сав љутим гвожђем био оклопљен,
Онај ком савест каља неправда.

(Хенри V, други део, III чин, сцена II,
књ. V, стр. 597)

Говорећи да право често не следи правду, Шекспир о праву и
правди примећује:

Правда откривен чин под удар ставља:
Што се то тиче закона, да л' лопов
Лопова суди? Схватљиво је посве
Да ћемо, бисер нашав, застати
И подићи га, јер смо вид'ли њега;
Што не видимо, пак, то згазимо,
И никој ништа.

(Равном мером, II чин, сцена I, књ. I,
стр. 304)

Коло се правде окренуло тако
Да постаде само жртва доба свог.

(Ричард III, IV чин, сцена IV, књ. VI,
стр. 193)

Ал' таква је болест нашег времена,
Да за исцељење и здравље нашег права
Морамо делати рукама неправде.

(Краљ Џон, IV чин, сцена II, књ. VI,
стр. 75)

Самовољно крчити себи пут, и кривдом
Тражити правду, то не може бити.

(Ричард II, II чин, сцена III, књ. V,
стр. 47)

Иако противуречна, ова запажања речито говоре о правди и пра-
ву. Да подсетимо, и у правној теорији овај се однос различито одре-
ђује, па и у њој ставови писаца нису исти, иако је проблем исти. Гово-
рећи о правди, Шекспир говори и о неправди:

... без неправде нанете ми
Нема језика што клетети зна.

(Краљ Џон, III чин, сцена I, књ. VI,
стр. 42)

На овом свету, где се ствари ток
кроз трулеж креће, може позлаћена
рука злочинца у страну да ћушне
закон и правду, а и често бива
да се том грешном ценом закон купи.

(*Хамлет*, III чин, сцена III, књ. IV,
стр. 92)

О, одустани,
Немој сматрати светим да задајеш
Патњу праведношћу; исто би толико
Законито било да, у намери
Да дамо много, силом отимамо
И из милосрђа пљачке вршимо.

(*Троил и Кресида*, V чин, сцена III,
књ. III, стр. 112)

Ако грешим нека ме ваша милост исправи,
Ал' виђао сам како жали суд
Пресуду своју након извршења.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ.
I, стр. 312)

Бестидан откуп и помиловање
По доброј вољи нису истог соја;
Законска мислост није прљавоме
Откуп род нимало.

(*Равном мером*, II чин, сцена IV, књ.
I, стр. 325)

...О, ванредно то је
Имати снагу цина, ал' к'о цин
Користити је, то је насилништво.

(*Равном мером*, II чин, сцена II, књ.
I, стр. 316)

Уместо насилништва, потребна је непристрасност, праведност и
милосрђе, кога нема без правде. О милости примењивача закона Шекс-
пир каже:

... Милост је врлина
Закона, и нико, изузев тирана,
Не примењује га никад свирепо.

(*Тимон Атињанин*, III чин, сцена V, књ.
III, стр. 513)

Међутим, увиђајући да закони и правда земаљска могу да закажу, љу-
дима остаје да се уздају у провиђење и божанску правду, која, према
Шекспиру, стоји изнад закона и законске правде.

Кад нема правде на земљи ни у паклу,
Молићемо небо, ганути богове
Да нам богињу пошаље, да освети
Наш јад.

(*Тит Андроник*, IV чин, сцена III, књ.
III, стр. 317)

... Кад закон не може дати правду,
Онда је закон да се не спречава зло.

(Краљ Џон, III чин, сцена I, књ. VI,
стр. 42)

Ал' кад је казна у рукама које
Учинише злочин, који не можемо
Казнити, пустимо вољи неба спор.

(Ричард II, I чин, сцена II, књ. V, стр.
17)

О људима који су се огрешили о људска правила и правду Шекспир каже:

Ти људи су осујетили закон и избегли казну судова своје земље,
али, мада, могу да умакну људима, немају, крила да одлете и
побегну од Бога;

(Хенри V, IV чин, сцена I, књ. V, стр.
375—376)

... Велика је
Кривица ваша пред богом и нама;
Примите казну законску за грехе
Што смрт по божјем писму донесе.

(Хенри VI, други део, II чин, сцена
III, књ. V, стр. 568)

Шекспир је, поред тога, подробно обрадио за потребу својих драма и друге теме, као што је, на пример, наследно право владара на престо, било да оно произлази из закона, обичаја или природног права. Исто тако, важно место припада моралним назорима јунака у драмама. Па ипак, очигледно је да Шекспир не само да није поменуо све правне теме, нето ни оне које је обрађивао није исцрпео до краја. То је разумљиво, јер Шекспир није био правник, као и због тога што је право као мотив користио у оној мери у којој су то налагале драмске потребе. То, наравно, никако не умањује значај оног што је о праву речено, иако упућује на закључак да би још по нешто било речено да Шекспира нису толико окупирали власт и правда. Поред тога, Шекспир је право обрадио на исти начин на који је поступао говорећи о држави, што је разноврсност ових појава, а посебно права као засебне појаве и теме, свело на друштвену и психолошку раван. На тај начин се могу објаснити снажни друштвени набоји, мисли и осећања којима одишу његове драме. Оно што није доприносило том циљу, из разумљивих разлога је остајало по страни. Међутим, нема сумње да оно што је Шекспир рекао о држави и праву представља изузетно снажан уметнички исказ који је одавно постао саставни део духовне ризнице правничких нараштаја. У том смислу, Шекспиров допринос проучавања државе и права је непроцењив, иако би се, судећи по овој Шекспировој мисли, могло наслутити да је он мислио другачије:

... воља је бесконачна, а моћ
остварења ограничена; жеља је безгранична, а
дело је роб границе.

(Троил и Кресиди, III чин, сцена II,
књ. III, стр. 63)

(Примљено 30. 09. 1989)

Dr Dragan M. Mitrović

Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

WILLIAM SHAKESPEARE ON STATE AND LAW

Summary

If the ideals are not for idealists — is this the reason for the assertion that greatest truths have been written down between the lines? William Shakespeare most certainly was not the idealist we imagined him to be, and that what he has written — was not written between the lines but in verses. Shakespeare was not a lawyer, although in various ways he was connected with law. As every genuine creator, he could not avoid the state and the law as a motive and subject of inspired narration. Here we, namely, have a good reason to remind the lawyers on valuable contribution of William Shakespeare to the ideas of state and law, since in his dramas we find eternal ideas of power, state, law, statutes and justice.

Key Words: *William Shakespeare. — State and Law. — Justice. — Grace. — Impartiality.*

Dragan Mitrović,

Maître assistant à la Faculté de droit de Belgrade

WILLIAM SHAKESPEARE SUR L'ETAT ET LE DROIT

Résumé

Si les idéaux ne sont pas pour les idéalistes, les plus grandes vérités sont-elles alors écrites entre les lignes? William Shakespeare n'a certainement pas été idéaliste que nous imaginons, et ce qu'il a écrit, il ne l'a pas écrit entre les lignes, mais en vers. William Shakespeare n'a pas été juriste. Mais, comme tous les véritables créateurs, il ne contournait pas l'Etat et le droit comme motifs et sujets de sa création. Voilà une raison valable pour que les juristes évoquent eux aussi la contribution précieuse de Shakespeare à la pensée sur l'Etat et le droit, car dans ses drames il traite du pouvoir, de l'Etat, des lois, du droit et de la justice.

Mots clé: *William Shakespeare. — L'Etat et le droit. — La justice. — La grâce. — L'impartialité.*